

METODİKA: FƏNLƏRİN TƏDRİSİNİN ÜMUMİ MƏSƏLƏLƏRİ

UOT 37.01.

Hamlet Vəli oğlu İlyasov
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Dövlət Universitetinin Qazax filiali

22

TƏLİM FƏALİYYƏTİNƏ YARADICI YANAŞMANIN BƏZİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Гамлет Вели оглы Ильясов
доктор философии по педагогике,
Грузинский филиал Бакинского Государственного Университета

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ТВОРЧЕСКОГО ПОДХОДА К УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Hamlet Veli Ilyasov
PhD in pedagogy,
Gazakh branch of Baku State University

SOME FEATURES OF THE CREATIVE APPROACH TO EDUCATIONAL ACTIVITY

Xülasə: Təhsil islahatının əsas prinsiplərinə əsaslanan təlim prosesi müəllimin yaradıcı imkanlarının genişlənməsini tələb edir. Dərslərin keçirilmə texnologiyası, öyrətmə üsullarının müəllimlər tərəfindən öz təcrübələri ilə zənginləşdirmələri. Şagirdlərin təfəkkür müstəqilliyinə daha çox yer verilməsi. Hər bir dərslərin şagirdlər üçün tədqiqat xarakterli olması

Açar sözlər: *Təhsil islahat, təlimin keyfiyyət, pedaqoji texnologiyalar, öyrətmə üsulları, yaradıcı təfəkkürün inkişafı*

Резюме: Педагогический процесс опирающийся на основные принципы реформы образования, требует расширения творческих возможностей учителя. Обогащение методов обучения собственной практикой учителей в технологии проведения уроков, отведение все большего места самостоятельности мышления учащихся и превращение каждого урока для учащихся в исследовательский процесс.

Ключевые слова: *реформа образования, качество образования, педагогические технологии, методы обучения, развитие творческого мышления*

Summary: the training process, which based on the fundamental principles of the education reform, requires the teachers creative capabilities to be expanded. Teaching technology, enrichment of teaching methods by teachers, giving more chance to students' mental independence, to be as a research characteristic of each lesson for students.

Key words: *education reforms, the quality of training, pedagogical facilities, the methods of learning, the development of creative thinking*

Azərbaycanda təhsil islahatının əsas prinsiplərini təşkil edən demokratikləşdirmə, humanistləşdirmə, diferensiallaşdırma, fərdiləşdirmə, inteqrasiya, humanitarlaşdırma şagirdlərin bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında, onun hərtərəfli inkişafının istiqamətləndirilməsində mühüm və

həlledici amildir. Bu prinsiplərə əsaslanan təlim-tərbiyə prosesinin səmərəli təşkili müəllimdə yaradıcı imkanların ifadə olunması ilə həyata keçirilir. Bu günün müasir müəllimi özündə fəal yaradıcı düşünmə qabiliyyəti, yeni biliklərə sərbəst, müstəqil sürətdə yiyələnənləri ilə diqqəti

çalır. Milli və ümumbəşəri dəyərləri nəzərə alaraq, təhsildə əlverişli təlim şəraitinin yaradılması qarşısında duran əsas tələblərdəndir.

Ölkəmizdə 1999-cü ildən başlayaraq layihələr şəklinə həyata keçirilən fəal təlimlə bağlı tələblər, təbiiqi araşdırmalar, əslində mahiyyət etibarilə yeni anlayışlara bağlı görülmüş işlərin başlanğıcı idi. Bu tədbirlər sonralar genişlənərək ölkəmizin hər tərəfinə yayıldı. Artıq Azərbaycanda müəllim-şagird münasibətlərində xarakter dəyişikliyi yaranmış, pedaqoji prosedə əməkdəşlik elementləri inkişaf etməyə başlamışdır. Əslində, bu cəhət yeni kurikulumlarda müəyyənlaşdırılmış təlim strategiyalarının başlıca cəhətlərindəndir(1).

Təlim prosesində şagirdin (tələbənin) nailiyyətlərinə yaddaşına görə deyil, idrakına, düşüncə qabiliyyətinə görə qiymətləndirmək önəmli hesab edilir. Bu fikir özünün icra zamanına və mexanizminə görə yeni olsa da, dünyanın böyük klassiklərinin nitqində çox əvvəllər müxtəlif formalarda səslənmişdir. Böyük Çin filosofu Konfutsi düşüncəsiz təlimi əhəmiyyətsiz hesab etmişdir. Alman alimi İ. Kant isə deyirdi ki, fikri yox, fikirləşməyi öyrət. Məşhur Amerika alimi T. Edilson isə belə qənaətə gəlmişdir ki, sivilizasiyanın başlıca məqsədi insanlara fikirləşməyi öyrətməkdən ibarətdir.

Düşüncəni öyrətmək, yaradıcılıq qabiliyyətləri qazanmaq müasir kurikulumun fəlsəfəsini təşkil edir, onun texnologiyalarının əsasında durur. Azərbaycan hökumətinin təsdiq etdiyi ümumi təhsilin Milli kurikulumunda bu texnologiyalar pedaqoji prosesin təlimdə bərabər imkanların yaradılması, şagirdyönümlük, inkişafyönümlük, fəaliyyətin stimullaşdırılması, dəstəkləyi mühitin yaradılması prinsipləri ilə əsaslandırılır(2).

Şagirdlərin bilik səviyyəsinə dərslərlərin təsiri danılmazdır. Aydındır ki, dərslərlərdən çox şey asılıdır. Çünki o, hər şeydən əvvəl, kütəli tədris vəsətidir. Hələ XVII əsrdə Komenski başa düşmüşdür ki, təhsildə keyfiyyətin əsas faktorlarından biri də qüsurlu dərslərlərdir. Ona görə də dərslərlər orta səviyyəli deyil, elmi olmalıdır, müsbətiqələr, müxtəlif oyunlar ilk növbədə dərslərdəki bilikdən qidalanmalıdır.

Pedaqoqların fikrinə, bu gün dəmin vəsiyyəti qədər olan məktəb şagirdlərinin informasiya fəzasında oriyentasiya qabiliyyətinin inki-

şafını nəzərdə tutan yenilikçi və tədqiqatçılığa meylli yadec təxsiyyətlərin formalaşmasına tam hazır olmalıdır. Bu məqsədə məktəb uşaqların tədqiqatçılıq işləri fonunda layihə, şagird elmi cəmiyyətlərinə, o cümlədən elmi dünyəgörüştünün formalaşmasına şəraitin yaradılmasına kömək etməlidir. Göstərilən keyfiyyətləri özündə ehtiva edən bir ölkənin təməlidə müntəzəm yeniləşən, təkmilləşən, yüksək keyfiyyətli təhsil sistemi dayanmalıdır. Bu hədəflərə çatmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin sərəncamı ilə "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət strategiyası (24 oktyabr 2013-cü il) qəbul edilmişdir. Bu sərəncamın mahiyyətindən irəli gələn aşağıdakı beş istiqamətin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

1. Səriştəyə əsaslanan şəxsiyyətəyönümlü təhsil məzmununun yaradılması;

2. Təhsilənlərin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alan innovativ təlim metodları və texnologiyaları vasitəsilə təhsilin məzmununun səmərəli mənimsənilməsinə təmin edən yüksək nüfuzlu təhsilverənin formalaşdırılması;

3. Təhsilin nəticəsinə görə cavabdeh, şəfəf və səmərəli tənzimləmə mexanizmlərinə malik, dövlət-ictimai xarakterli və dövlət biznes partnyorluğuna əsaslanan idarəetmə sisteminin formalaşdırılması;

4. Müasir tələblərə cavab verən və ömür boyu təhsili təmin edən təhsil infrastrukturunun yaradılması;

5. Təhsilin dayanıqlı və müxtəlif mənbələrdən istifadə olunmaqla yeni maliyyələşdirmə mexanizminin yaradılması (3).

Təhsilin inkişafı üzrə Dövlət strategiyasında göstəriləyiyi kimi, təhsilin məzmununun yeniləşdirilməsi ilə bağlı aparılan islahatların uğurlu davam etdiyi

Hazırkı dövrdə təlimin təşkilinin əsas formalarından olan dərş, onun quruluşu və müasir tələblər səviyyəsinə təşkil bərədə pedaqoji mətbuatda geniş müzakirələr aparılır (4,5,6). Müasir dərşin necə olması bərədə səsləndirilən çoxşaxəli suallara verilən cavablardan aşağıdakı ümumi nəticəyə gəlmək olar:

-dərşin müasirliyi fərdi müasirliyindən asılıdır. Müasir dərş idrak dövrü şəraitində, şagird şəxsiyyəti ön plana çəkilməklə, onların fərdi

xüsusiyyətləri, maraq və meylləri, eləcə də cəmiyyətin tələbi nəzərə alınmaqla təşkil olunmalıdır.

-dərşin əsasını təşkil edən təhsilverici, tərbiiyəcidi və inkişafetdirici funksiyalar müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq yerinə yetirilməlidir.

Hazırda başarı dayırlardan daha çox bəhrələnmək, faydalanmaq sahəsində təhsil sisteminin keyfiyyətcə tamamilə yeni bir mərhələsi başlanmışdır. Tədrisə yeni pedaqoji təfəkkürün formalaşması, bir məqsəd kimi, təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsidir. Bu iş həm müəllim-şagird münasibətlərində, həm də müəllimlərin müntəzəm olaraq ixtisasının artırılması, onların öz bilik və bacarıqlarını şagirdlərə çatdırma metodlarının təkmilləşdirilməsi və yeniləşməyə başlıca amillərdəndir.

Təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsində şagirdlərin yaradıcı potensialının üzə çıxarılması, onların şəxsiyyət kimi yetirildilməsində yeni texnologiyaların əhəmiyyəti böyükdür. "Öyrənməyi öyrətmək" məktəbin əsas vəzifəsi olduğundan, bu texnologiyanın əhəmiyyəti bu gün daha da artmışdır. Yaradıcılıq potensialının üzə çıxarılmasında, istedadlı şagirdlərin aşkar edilməsində bilik yarışlarının, müsabiqələrin, fənn olimpiadalarının üstünlüyü hamıya yaxşı bəllidir.

Pedaqoji texnologiyalardan istifadə təhsil sisteminin inkişafını təmin edən əsas amillərdəndir. Həm informasiya-kommunikasiya texnologiyalar, həm də pedaqoji texnologiyalar tədris prosesinin optimallaşdırılması üçün vacib amillərdir. Müəllimin əməyini yüngülləşdirən, şagirdin zehni inkişafını və təfəkkür proseslərini formalaşdıran pedaqoji texnologiyalardan tədris prosesində daim istifadə olunur və ümumilikdə təhsil sisteminin inkişafını təmin edir.

Pedaqoji texnologiyalar arasında daha çox istifadə olunanlar fərqli tədris üsullarıdır. Dərşlərin keçirilmə texnologiyası, öyrətmə üsulları, məzmun standartlarının reallaşdırılma strategiyaları müəllimlər tərəfindən fərqli yollarla tətbiq olunur. Yaradıcı müəllimlər müasir texnologiyaları öz təcrübələri ilə zənginləşdirirlər. Tətbiq olunan pedaqoji texnologiyaların metodikasına müəyyən dəyişiklik edib onu müvədd tədris sistemində uyğunlaşdıraraq yaradıcı müəllimlər zaman keçdikcə özləri də müəyyən öyrətmə texnologiyaları ilə işləyir və onu həmkarları ilə bə-

lüşürlər. İnformasiya Cəmiyyətinin ən mühüm tələblərindən biri də müasir inkişafa uyğun yaradıcı informasiya-kommunikasiya vasitələrindən səmərəli istifadə edə bilən vətəndaşların yetişdirilməsidir. Məktəblər hazırda bu vəziyyətin öhdəsindən gəlməyə çalışırlar. Regionlarda olan tədris müəssisələrində maddi-texniki baza təminatı formalaşdırılmıqdadır. Müəllimlər müxtəlif öyrədicilərdə iştirak edərək öz peşəkərlərini inkişaf etdirirlər (7). Təlim üçün məktəb və texnologiyalar qarşısı qoyulmuş məqsəd və şəraitdən asılı olaraq seçilir. Əsas odur ki, təlim uşaqları inkişaf etdirsin, onlara düşüncə, müstəqil fikir söyləmək, biliklərini tətbiq edə bilmək bacarıqları aşılasın; onlarda ünsiyyət, anlaşma mədəniyyəti, öz problemlərini həll edə bilmək qabiliyyəti formalaşdırınsın.

Müasir dərş şagirdlərdə müəyyən bilik əldə etməsinə və vərdişlərin yaranmasına, formalaşmasına imkanlar açır. Təlimin təşkilində bir sıra iş formalarından (kollektivlə iş, qruplarla iş, cütlərlə iş, fərdi iş) və metodlarından (beyin həmləsi, anlayışların çıxarılması, müzakirə, rol oyunları, layihələrin hazırlanması, təqdimatlar, debat, BİBÖ, qərarlar ağacı və s.) istifadə olunur. Təlimin tədris prosesində şagird nailiyyətlərini qiymətləndirilməsi də diqqət mərkəzində duraldır. Təcrübə göstərir ki, şagirdlərin təfəkkür müstəqilliyində didaktik əhəmiyyət daşıyan prinsipləri göstərmək olar:

- Şəxsiyyətəyönümlü təlim prinsipi;
- İnkişafetdirici təlim prinsipi;
- Qabaqlayıcı təlim prinsipi;
- Təlim və tərbiiyanın çəvikliyi prinsipi;
- Əməkdaşlıq prinsipi;
- Dialoji təlim prinsipi (8)

Şəxsiyyətin hərtərəfli, əhəngdar inkişafını təmin edən əlverişli şəraitin yaradılması yeni metodların tətbiqini zəruri edir. Şagirdlərdə praktik vərdişlər və yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi öyrəndənlər qarşısında duran həlli vacib məsələlərdəndir. Öyrədicilə, tərbiiyəcidi və inkişafetdirici təlim məqsədləri olan təhsil sistemimiz şagirdlərin yaradıcı təfəkkürünün davamlı inkişafı üçün sistemli iş aparılmasına təminat verir.

Şagirdlərdə yaradıcı təfəkkürün inkişafına çox böyük önəm verən və bu istiqamədə tədqiqatlar aparan görkəmli psixoloq prof. Ə.Ə. Əliyev qeyd edirdi ki, XXI yüzillik ağıln, intellek-

tin təntənəsi əsridir. Müstəqillik yoluna çıxmış respublikamızın milli mənafeyi Azərbaycan məktəbinin, ilk növbədə, məhz ağıl, intellekt məktəbi olmasını tələb edir. Xarici tədqiqatçılardan E. Torrensə görə, yaradıcı təfəkkürə malik olan şagird ona verilən tapşırıqları asanlıqla yerinə yetirir, cavab verərkən çeviklik, orijinallıq və dəqiqlik göstərir. Digər bir tədqiqatçı İ. Lernerə görə isə, yaradıcı təfəkkür bilik və bacarıqların müstəqil olaraq yeni şəraitdə tətbiqinə, tanış situasiyalarda yeni problemləri və onların həllinin digər üsullarını görməyə kömək edir. Psixoloqlar və pedaqoqlar yaradıcı təfəkkürün əsas inkişaf yolunu irsiyyətlə əlaqələndirməklə yanaşı, xarici şəraitə əsas amil kimi qeyd edirlər, o cümlədən təlim və tərbiyənin rolunu da nəzərdən qaçıрмаq olmaz.

Müasir dərslərdə motivasiyanın yaradılması, dərslərdə problemli situasiyanın, öyrənməyi öyrətmək texnologiyası, fəal və interaktiv təlim metodlarından istifadə edilməsi mühüm şərtlərdəndir. Hər bir dərstdə şagirdlərin yaradıcı fəaliyyəti diqqət mərkəzində saxlanılmalı, bu işin ardıcıl və sistemli şəkildə aparılması təlim-tərbiyə işinin önəmli sahələrindən ibarətdir. Müasir dövrün tələbləri səviyyəsinə uyğun olaraq qurulan hər bir dərslər şagirdlər üçün tədqiqat xarakterli olmalı, təlim nəticələrini özləri "kəşf" edərək tətbiq etməlidirlər. Şübhəsiz ki, təlimin bu cür qurulması, şagirdlərin yaradıcılıq potensialının inkişafı üçün əhəmiyyətli nəticələr verəcəkdir.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov Ə. Kurikulum islahatının əsas istiqamətləri // Azərbaycan məktəbi, 2011, № 4
2. Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları (kurikulumları) // Kurikulum, 2010, №3
3. "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası"nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Sərəncamı // Azərbaycan məktəbi, 2013, № 5
4. Mehrabov A. Müasir dərslər: onun təşkilinə və gedişinə qoyulan tələblər // Kurikulum, 2013.
5. Müasir dərslər: O necə olmalıdır // Kurikulum, 2013, № 4
6. Veysova Z. Dərslər və onların quruluşu haqqında // Kurikulum, 2013, № 2
7. Kazımova Ş. Pedaqoji texnologiyaların təhsil sistemində rolu // Azərbaycan məktəbi, 2016, № 4
8. Veysova Z. Fəal (interaktiv) təlim: Müəllimlər üçün vəsait.. Bakı, 2007.

E-mail: hamlet.ilyasov9597@gmail.com

Rəyçilər: ped.ü.fəls.dok.,

dos. M.S. Kazımov,

ped.ü.fəls.dok., dos. T.S. Paşayev

Redaksiyaya daxil olub: 26. 10..2018.